

Hacina, M. Brezigara i B. Borštnika. Veći dio te građe Paulová je prikupila još prvih godina nakon prvoga svjetskog rata. Nakon drugoga svjetskog rata dopunjavala je svoju dokumentaciju novim istraživanjima u praškim arhivima, a uspjela je dobiti i nešto novog materijala iz jugoslavenskih arhiva. Tako je pribavila i neke važnije ispise iz Spinčićeva arhiva koji se odnose na Jugoslavenski klub. Na žalost, u bečkim arhivima nije mogla raditi.

Na kraju knjige objavljeno je 39 važnih dokumenata i 10 fotografija.

D. Šepić

ALBA M. KUNTIĆ, POČECI BORBE ZA PREPOROD BAČKIH BUNJEVACA, Beograd 1969 (U nakladi autora).

Knjiga A. M. K u n t i ć a školski je primjer diletantskog i tendencioznog pristupa jednoj historijskoj temi i nedovoljnog poznavanja metode znanstvenog rada u historiografiji. Indikator koji odmah upućuje na zaključak u tom pravcu je već i količinska zastupljenost sadržaja, navedenog u naslovu, unutar knjige. Od ukupno oko 410 strana teksta (bez predgovora, uvoda i priloga) autor o Bunjevcima piše na oko 80 strana, a o samom početku preporoda kod Bunjevaca na svega 50 strana. Pa ni tada, kao ni inače, ne daje nikakvih novih podataka o temi koja bi prema naslovu morala biti glavni sadržaj knjige, ne upotrebljava nikakvu novu građu nego se služi literaturom a ponešto i suvremenim novinama. Način na koji se koristi literaturom neuobičajen je. Autor donosi opširne citate iz literature i štampane građe opravdavajući to željom da čitaoci budu sigurni u ispravnost njegovih navoda, premda su za tu svrhu dovoljne bilješke pod tekstem, koje omogućuju čitaocu da autora kontrolira a da autor ne opterećuje tekst citatima. Autor se pri tom često zadržava na stvarima koje su za temu potpuno irelevantne (npr. opširni citati i prepričavanje literature o pogibiji i pogrebu kneza Mihajla).

Sa stanovišta znanstvene metode neprihvatljiv je i postupak autora s literaturom koja ne potvrđuje njegove teze. Dok s literaturom koja ide u prilog njegovoj tezi postupa na spomenuti način, suprotna mišljenja ne samo da ne citira, ne samo da ih najčešće ne definira spominjući samo da postoje, nego tu literaturu ne navodi ni u bilješkama kako bi čitalac mogao njegove argumente, odnosno takvih autorâ kojih stanovište on prihvaća, konfrontirati s argumentima autorâ koji imaju drugačije mišljenje. U knjizi postoji i niz faktografskih pogrešaka. Autor npr. tvrdi da u Transilvaniji nema Mađara (12); da je poslije mohačke bitke Ugarska prestala egzistirati kao država (13); da je 1848. ustanak u Beču izbio u isto vrijeme kada i u Pešti; govori o »novoj austrijskoj vladi sa Vindišgrecom na čelu« (14); u Ilirske provincije ubraja samo Dalmaciju i Istru (17); tvrdi da su veljačkim patentom iz 1861. raspušteni sabori sazvani listopadskom diplomom iz 1860 (276); da se N. Tommaseo osjećao Srbinom (324) i dr. Potpuno je neznanstven temelj s kojeg autor ocjenjuje stav s jedne strane S. Miletića a s druge I. Garašanina i kneza Mihajla prema nosiocima mađarske politike od 40-ih do 60-ih godina XIX stoljeća. Umjesto analize položaja Srba u Ugarskoj i interesa Kneževine Srbije, autor tom problemu prilazi s apriorne tvrdnje: »Srbi i Mađari su, takoreći od prvih početaka svoje istorije, upućeni jedni na druge kao retko koje dve druge nacije. Oni su, kako bi se to reklo, sudbinski povezani.« (47) Pojedine ocjene, ondje gdje mu je to potrebno, graniče s ljudskim i moralnim degradiranjem osobe o kojoj je riječ. Tako npr., iako je točna ocjena, koja se kod autora osjeća, da je potrebno kritičnije pristupati S. Miletiću, pretjerana je njegova izjava da je Miletić bio »spretan politički žongler, kome je — pre svega i iznad svega — bilo stalo do lične slave i materijalnog interesa«, da je identificirao srpstvo i pravoslavlje i općenito svoju politiku vodio u skladu sa shva-

čanjima vojvodanske srpske malograđanske sredine samo zato »da bi kao nagradu dobio njeno političko poverenje i njen novac — u vidu advokatskog honorara« (328). Neke, pak, ličnosti nastoji opravdati po svaku cijenu. Nastojeći dokazati da nakon susreta s Andrassyjem u Ivanki 1867. nije došlo do promjene u vanjskoj politici kneza Mihajla, autor primjenjuje primitivnu psihoanalizu koristeći se Freudovim »Uvodom u psihoanalizu«. Tako tvrdi da je Mihajlo otpustio Garašanina samo zbog toga što se taj suprotstavio kneževoj ponovnoj ženidbi. Taj Mihajlov postupak autor smatra simptomom »one vrste psihoneurotičnog oboljenja koje se u psihoanalizi naziva oboljenjem usled oskudevanja«, nastalog zbog toga što je knez bio »lišen mogućnosti da zadovolji svoj libido« (227). Čak i s mađarskoga liberalnog plemstva nastoji skinuti svaku krivnju za mađarsko-srpski sukob 1848—49.

Autor je sebi postavio zadatak da ispita »da li je do preporoda Bačkih Bunjevaca došlo [...] spontano, odnosno da li je taj preporod samonikao ili je bio uslovljen nečim 'sa strane', i, drugo, ko su bili nosioci tog preporoda u njegovu početku« (6). Odgovor na prvi dio tog zadatka dan je već u podnaslovu knjige: »Jedan uspeh akcije kneza Mihaila i Ilije Garašanina za nacionalno oslobođenje i ujedinjenje.« Takva teza diktirala je autoru i kompoziciju teksta, ali se hipertrofirani uvod od oko 330 str. o politici kneževine Srbije i političkog vodstva vojvodanskih Srba od Garašininova »Načertanija« iz 1844. do pogibije kneza Mihajla 1868. pretvorio u glavninu knjige. U njemu autor nastoji prikazati da je Srbija od prvog programa njene nacionalne i državne politike težila ujedinjenju svih južnoslavenskih naroda, dapače da je od sredine XIX st. postala »centar iz koga se vršilo usmeravanje nacionalno-oslobodilačke borbe u drugim jugoslovenskim zemljama i krajevima, u prvom redu onim u kojima su živeli Srbi« (168). Pri tom ne uzima u obzir da je »Načertanije« u historiografiji argumentirano ocijenjeno kao velikosrpski program u nacionalnom i političkom pogledu (dapače takvu ocjenu odbacuje), da već same »proročke reči« (kako kaže) kneza Mihajla koje navodi i po kojima su Srbi »pozvani da obrazuju jezgro buduće tačke konsolidacije« Južnih Slavena (115) govore kako je njegova politika polazila prvenstveno sa pozicija Kneževine Srbije i da je u historiografiji već dana ocjena po kojoj su velikosrpske ideje »Načertanija« »onaj velikosrpski 'konkretni' državni program Srbije koga će se njeni konzervativni građanski državni držati do Svetskog rata 1914—1918«, na kojem će 1918. biti izgrađena zajednička država i na kojem će se ona 1941. i slomiti¹.

Autoru je sve to potrebno kako bi dokazao da su i »preporod Bačkih Bunjevaca, u prvom redu prvi koraci u tom preporodu, bili [...] uslovljeni nacionalno-oslobodilačkom akcijom tadašnje srpske vlade, kojom su rukovodili knez Mihailo i Ilija Garašanin« (6, 7). Tu svoju tvrdnju potkrepljuje sa svega nekoliko podataka, nedovoljno snažnih da ponesu čitavu konstrukciju. Radi se o susretu Boze Šarčevića s I. Garašininom 1853, do kojeg je, kako autor kaže, došlo »izgleda sasvim slučajno« i nakon kojeg Garašanin još »nije usmeravajuće delovao na Bozinu delatnost u političkom smislu odnosno na njegovu nacionalnu orijentaciju«, ali koji on svejedno naziva »istorijskim« (373, 374); o tvrdnji Milutina Garašanina (prema »Subotičkim novinama« iz 1893.) da se Šarčević s njegovim ocem nakon 1860. »o bunjevačkom i mađarskom pokretu dopisivao i važne stvari utvrđivao« (374); o pomoći od 20 dukata koju je dala srpska vlada uz odobrenje kneza Mihajla, vjerojatno 1861, s kojom je vojvodanski Srbin B. Vujić 1866. preštapao spjev Bunjevca G. Peštalića iz 1790. i rasturio ga među Bunjevce, a B. Šarić 1868. štampao »Bunjevački kalendar«, te o sastanku Miloša Popovića, urednika poluslužbenog beogradskog »Vidovdana«, 1865. s uglednim subotičkim Bunjevcima, na kojem je podržan stav srpske vlade o rješenju položaja narodnosti u Ugarskoj. Odlučan utjecaj na B. Šarčevića da krene u pre-

¹ V. Čubrilović, Istorija političke misli u Srbiji XIX veka, Beograd 1958, 175, 159.

porodnu akciju autor pripisuje spisu M. Popovića »Narodnosno pitanje u Mađarskoj sa srpskog stanovništva«, u kojem je iznesen stav srpske vlade i kneza Mihajla, a koji je Šarčević preveo na mađarski i napisao mu uvod. Sam početak preporoda kod Bunjevaca autor stavlja u g. 1869. kada je Šarčević izdao »Zbirku mudrih i poučnih izrekah«. Povezivanje početka preporoda s knjigom koja nema nacionalno-politički nego isključivo prosvjetiteljski karakter nema, međutim, nikakvog opravdanja i prije bi se to moglo učiniti s početkom izdavanja Antunovićevih »Bunjevačkih i šokačkih novina« 1870.

Osnovna je pogreška autora u tome što uopće dopušta mogućnost da jedan preporodni pokret nije »samonikao«, da je importiran »sa strane«. Društvo u kojem počinje preporod, tj. proces konstituiranja moderne nacionalne svijesti kakva se javlja u građanskom društvu, mora biti zrelo ili imati neke elemente zrelosti za početak preporoda. Zbog toga je velik propust što autor nije analizirao stupanj gospodarsko-društvenog razvoja Bunjevaca koji je uvjetovao upravo u određenom trenutku početak i uspješni nastavak (jer bi bez određenog stupnja zrelosti to ostao samo pokušaj) preporodnog pokreta kod Bunjevaca i koji mu je (uz ostalo) dao određene specifičnosti među hrvatskim preporodnim pokretima uopće. Poticaj je mogao doći »sa strane«, ali on ostaje samo poticaj. Što se tiče utjecaja srpske vlade, prema oskudnim podacima koje autor navodi, moglo bi se zaključiti da se on sveo na političku stranu, na stav prema rješenju pitanja narodnosti u Ugarskoj. Autor je prema literaturi zahvatio politički moment, mađarizaciju, koji je izazvao otpor i, rekao bih, uskorio početak preporoda kod Bunjevaca.

S druge strane, autorov žučljivi napad na cjelokupnu politiku S. Miletića i većine vojvođanskih Srba motiviran je njihovim identificiranjem srpstva i pravoslavlja, što je (kako proizlazi iz cjelokupne tendencije knjige) omogućilo da se kod zaostalih bunjevačkih masa »pod uticajem intenzivne verske propagande [...] umesto predstave o pripadnosti istoj narodnoj zajednici zbog istovetnosti jezika, običaja i tradicije« stvori »predstava o duhovnom srodstvu sa onima koji pripadaju istoj verskoj zajednici« (6). To je i jedino mjesto gdje autor — premda tek implicitno, ali i uz očitu rezervu — priznaje da su se »bunjevačke narodne mase« u toku preporodnog procesa opredijelile za hrvatsku nacionalnu pripadnost. Premda autor u uvodu kaže da ne namjerava raspravljati o »nacionalnoj pripadnosti Bunjevaca«, da to »i ne treba da bude predmet bilo čijeg naučnog interesovanja, jer je nacionalno osećanje stvar subjektivne preokupacije, te se — kao takvo — tiče isključivo pojedinca«, da je »sa gledišta društva sasvim [...] irelevantno ko je šta po narodnosti« (7) — stanovište čudno za historičara koji zna važnost nacionalnog pitanja od njegove pojave u građanskom društvu i značenje te komponente u građanskim i socijalističkim pokretima, revolucijama i društvenim uređenjima — ipak je upravo na tom području osnovna tendencija i tendencioznost ove knjige. Pojam »Bunjevci« ograničen je, u literaturi i inače, na Bunjevce u nekadašnjoj južnoj Ugarskoj, ali autor u citavoj knjizi (i u samom naslovu) inzistira na terminu »Bački Bunjevci« (termin bez tog pridjeva u prethodnom citatu odnosi se zbog toga na sve Bunjevce). Očito je njegovo nastojanje da identificira teritorijalni raspored Bunjevaca uopće, napose katoličkih (Vlaha, koji su, po njegovu mišljenju, potomci romaniziranog i zatim slaviziranog ilirsko-tračkog stanovništva), kojih je jezgra bila u današnjoj Dalmatinskoj Zagori, jugozapadnoj Bosni i u Hercegovini, a zatim su njihovi dijelovi selili u Hrvatsko primorje, Liku, Gorski Kotar i Bačku. Zbog toga je samo na izgled nelogično, ali unutar tendencije ove knjige razumljivo, njegovo ubacivanje u poglavlje: »Pokušaj oživljavanja nacionalno-oslobodilačke akcije uoči pada ustavobraniteljskog režima« teme »o izvesnim društveno-političkim i naučnim radnicima toga vremena«, gdje govori o A. Oreškoviću, J. Pančiću, V. Bogišiću i A. Starčeviću (u skladu s prevladanom Skerlićevom ocjenom Starčevića) izvodeći njihovo bunjevačko porijeklo.

Autor ističe da su se franjevački bogoslovi iz Bosne i Hercegovine koji su se u toku prve polovine XIX st. školovali u Subotici — »istog nacionalnog porekla, pripadnici iste etničke grupe, iste veroispovesti« kao i bački Bunjevci (411) — osjećali Srbima. Iz toga bi čitalac morao izvući neizrečeni zaključak da su svi, tj. i katolički Bunjevci (pa i A. Starčević) zapravo Srbi. Autor citira i neke izjave koje bi trebale pokazati da je razvoj kod bačkih Bunjevaca u tom pravcu i išao (i da je, prema tome, umjetno ili neprirodno skrenut). Tako navodi izjave B. Šarčevića iz 1872, 1879. i 1886. da su Bunjevci »ostaci Srba, a ne Hrvata«, da su oni »istog porekla kao i Srbi — samo se razlikuju po veri, običaji oba naroda su jedni isti«, da je, »uopšte uzevši«, ispravno Bunjevca nazivati »katoličkim Srbinom« (405, 407). Navodi i riječi K. Milodanovića d. r. »i Srbima i Bunjencima u žilama jedna krv teče, imaju iste osjećaje, govore isti jezik i samo što ih vira rastaje« (418). U tim Šarčevićevim izjavama i u njegovim vezama s Garašaninom uzrok je što autor ističe njega kao prvu ličnost preporoda kod Bunjevaca, pa i samog početka preporoda, a umanjuje ulogu I. Antunovića koji je 1882. konstatirao činjenicu da se Bunjevci i Šokci »danas volimo nazivati Hrvatima«.² Činjenice koje autor navodi ne mogu se poricati, ali one govore isključivo o kompliciranom procesu konstituiranja hrvatske nacije. Zbog toga ih historičar mora staviti u kontekst kasnijeg historijskog razvoja, u toku kojeg su se i Bunjevci u Bačkoj i katolički Bunjevci i općenito katolici u Bosni i Hercegovini i potomci katoličkih Bunjevaca u Hrvatskoj formirali kao dio hrvatske nacije, u kontekst činjenice da katolicizam i pravoslavlje nisu bili temelj na kojem su se formirale nacije unutar srpsko-hrvatske etničke mase, ali da je zbog određenih uvjeta historijskog razvoja nacionalno opredjeljivanje išlo linijom vjerske pripadnosti. Vrludanja pojedinaca ili pojedinih grupa (autor nije propustio da na str. 322 upozori i na efemerni pokret Srba-katolika u Dubrovniku kao na one »progresivne ljude« koji su »pravilno uočavali svu apsurdnost i političku štetnost povezivanja ta dva elementa — verskog i nacionalnog — u jednu celinu, pa su svoju političku delatnost usmeravali u pravcu razbijanja raznih zabluda po tom pitanju») na samom početku preporoda, pa i kasnije, moguća su, shvatljiva i u historijskom razvoju ne rijetka pojava, ali historičar mora, uz njihovo registriranje i tumačenje, pratiti ono čemu je preporodni pokret u cjelini vodio i konstatirati rezultat do kojeg je doveo. A taj je kod Bunjevaca bio moderna hrvatska nacionalna svijest.*

Nikša Stančić

O NEKIM NOVIJIM PRILOZIMA POVIJESTI VOJNE KRAJINE 1848.

Već više od deset godina Gunther E. Rothenberg, profesor na University of New Mexico, USA, proučava povijest hrvatske Vojne Krajine koristeći se prvenstveno građom bečkog Kriegsarchiva, do sada nedovoljno iskorištenom. Godine 1960. izdao je, kao knjigu, cjelovit prikaz razvoja te Krajine do sredine XVIII stoljeća (*The Austrian Military Border in Croatia: 1522—1747*, Urbana, Illinois, 1960), koja je, na žalost, ostala u nas neocijenjena. Zatim je 1964. u *Slavonic and East European Review* XLIII objavio studiju »*The Croatian military border and the rise of Yugoslav nationalism*«, a u *Slavic Review* XXIII raspravu »*The Struggle over the dissolution*

² Nav. prema: J. Šidak i dr., *Povijest hrvatskog naroda g. 1860—1914*, Zagreb 1968, 65.

* Koristim se ovom prilikom da upozorim čitaoca na lapsus calami zbog kojega je u poglavlju o »Buđenju narodne svijesti bunjevačkih Hrvata« u knjizi J. Šidak — M. Gross — I. Karaman — D. Šepić, *Povijest hrvatskog naroda g. 1860—1914*, Zagreb, 1968, str. 66, prezime Mije Mandića, zaslužnog urednika bunjevačkog časopisa »Neven«, promijenjeno u: Mijo Novak. — J. Šidak

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

IVAN KAMPUŠ
OLEG MANDIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

Izdaje
Povijesno društvo Hrvatske
Zagreb